

Janka Bugajdová
**Az alkoholizmus jelensége a szlovák
régióban a 20. század elején**

A 19. ÉS A 20. SZÁZAD FORDULÓJÁN Magyarország sem volt kivétel az európai országok között az alkoholizmussal vívott küzdelemben. Nem mintha az alkoholizmus a 19. század előtt nem létezett volna: több ókori és középkori forrás tanúskodik az iszákosság ilyen-olyan mértékű elterjedéséről. A 19. századig azonban a desztillált italok még ismeretlenek voltak, illetve alig terjedtek el, a bor pedig nem hagyott maga után olyan súlyos és látható következményeket, mint az égetett szeszes italok.

A szeszfogyasztás a 19. század során rendkívüli mértékben elterjedt, Nyugat-Európában már a 18. században, Magyarországon a 19. században, mély nyomokat hagyva az ipari központok munkásságán és a vidék lakóin. Az érintett társadalmak viszonylag hamar reagáltak. A mértékletességet támogató egyesületek – valójában amerikai „találmányként” – ugyan sokszor csak átmeneti eredménnyel, de megkezdték tevékenységüket egész Európában és az Egyesült Államokban is.

Mindenütt alkoholizmus-ellenes brosúrákat adtak ki. Orvosok vizsgálták az alkoholnak a szellemre és testre gyakorolt hatását. Az alkoholizmus megszűnt kizárólag erkölcsi problémaként szerepelni, elsősorban és mindinkább egészségügyi kérdés lett. A legnagyobb félelmet az a széles körben elterjedt és elfogadottá vált elmélet keltette, amely az alkoholisták degenerált utódairól szólt. Az elmélet úttörője egy francia orvos – Paul-Maurice Legrain¹ – volt, aki teljes absztinenciát hirdetett. Kutatásai során egészen a harmadik generációig nyomon követte az alkoholisták gyermekeit, és bebizonyította, hogy az utódoknak körülbelül a fele valamilyen fizikai károsodásban vagy lelki problémában szenvedett, fiatal korában halt meg, tuberkulóza volt stb. Kutatásait gyakran kommentálták a szlovák lapok is.

¹ Paul-Maurice Legrain (1860–1939) a teljes absztinenciáért harcolt. Franciaországban, ahol a bor nemzeti szimbólum volt, nem talált pozitív visszhangra.

Legrain nem nagyon tudta szétválasztani és megkülönböztetni az alkoholisták gyermekeinek nehéz sorsát okozó egyes tényezőket, amelyek nem a szülőktől kapott letörölhetetlen bélyeggel, hanem fizikai és szociális hiányosságokkal magyarázhatók a teljes mértékben vagy részben működésképtelen családokban. Ezért még a 19. század folyamán elterjedtek a prostituáltak vagy a fiatalok bűnözők családjában előforduló alkoholisták magas hányadáról szóló statisztikák, melyekből látható, hogy elsősorban a rossz családi példa, s nem az alkoholizmus örökölt negatív hatásai okozzák a vizsgált csoportok devianciáit. Legrain általánosan ismert és gyakran idézett, az alkoholisták gyermekeinek szerencsétlen sorsáról szóló kutatásai idővel elvesztették az alkoholizmussal foglalkozó orvosok érdeklődését. A 20. század ötvenes éveire a tankönyvekből végleg eltűntek az alkoholisták utódainak degenerálódásáról szóló argumentumok.²

A 19. században, amikor az egyes országok a tudományos fejlődésben és a gazdasági fejlesztésekben versengtek egymással, az alkoholizmus a közegészségügy számára komoly veszélyként jelent meg, amely a leginkább gyengíti a nemzet szellemi és erkölcsi erejét. Teljes értékű polároktól, katonáktól fosztja meg az államot, szétveri a családokat stb. Az alkoholizmus kérdése ezért a hazafiság kérdésévé is vált, mivel közvetlenül veszélyeztette a nemzet jövőjét és boldogulását. A probléma így került 19. század folyamán az egyes parlamentek elé, és adtak rá ezek többé vagy kevésbé megfelelő válaszokat.

Ma az alkoholizmust az egyén problémájaként értelmezik, amit az orvostudomány, azon belül pedig elsősorban a pszichiátria kezel. Száz évvel korábban azonban ezt az egész nemzet, sőt az emberiség kollektív bajának tartották. A szociáldarwinizmus idején az alkoholizmus az emberiség túlélését vagy kipusztulását meghatározó elemnek számított és részt vett a nemzetek könyörtelen, haladás végett indított harcában. Úgy hitték, a nap alatt csakis a testben, lélekben és erkölcsökben nemes emberi fajnak van helye.

Az alkoholizmus ebben a túlélésért folyó versenyben hátrányos helyzetbe hozta azt a nemzetet, amelyiken erőt vett. Ugyanis – amint láttuk – úgy vélték, hogy az alkohol, mértéktelen fogyasztás esetén, nemcsak az emberi test és szellem megbetegedéseinek az okozója, hanem az utódokat is degenerálja.

Az alkoholelles harc különösen az Egyesült Államokban ért el eredményeket, ahol az államok egymás után döntöttek az alkoholtilalom mellett, aminek következtében 1913-ban az ország mintegy fele állt a „száraz törvény”

² SOURINA, 1999. 154.

hatálya alatt. Európában a századfordulón a skandináv államok váltak követendő példává: mindegyikük a legszigorúbb, az alkohol terjesztését betiltó törvényeket hozott. A svédeknek állítólag 54%-a nyilatkozta ki, hogy a nemzet teljes absztinenciáját támogatná. Izlandon, majd az első világháborút követően Finnországban is alkoholtilalmat vezettek be. Ez mindössze néhány példa azokból a hírekből, amelyeket a szlovák sajtó szorgalmasan közölt a világ minden tájáról, főként onnan, ahol példaértékű eredményeket értek el. A lapok legtöbbször kifejezték abbéli reményüket, hogy Magyarország kormánya is hasonló lépéseket fog tenni. A kocsmák számát összevetették a rendőrök, fogházak, szegényházak és elmeorvosintézetek számával, amelyek határozottan többre kerültek az államnak, mint az a látszólag magas bevétel, amely a szeszes italokra kivetett adókból befolyt.

Magyarország sem jelentett kivételt, és lépéseket tett az „ördög” elleni harcban – gyakran így nevezték az alkoholt. Arról, hogy a magyar kormány hogyan viszonyult ehhez a kérdéshez, a sajtó szolgálat számunkra adatokat. Az erős kritikát megfogalmazó cikkek könnyelműségről számolnak be és ironikus megállapításokat tartalmaznak arról, hogy az állam nem fogja gátolni azt, amiből gazdagszik. Az írások nyílt kritikát fejtenek ki az alkohollal kísért, választások előtti kampányokról is.³

Az 1909-es londoni alkoholelles kongresszuson – amelyet rendszeresen kétfévente tartottak meg más-más városban – az egyik magyarországi alkoholelles bizottság képviselőjében dr. Dóczy Imre szólalt fel. A kongresszuson általában a résztvevő államok parlamenti képviselői, orvosok, népművelők és más tekintélyek szólaltak fel. Rendszerint a szeszes italok országos fogyasztásának csökkenésével, a korábbi években a kocsmák számának fogyásával és hasonló sikereket bemutató statisztikákkal dicsekedtek. Dóczy állítólag nem tudott mivel eldicsekedni, az egész világ előtt elismerte, hogy az alkoholizmus nagymértékben pusztít Magyarországon, az állam részéről nagy az érdektelenség a családok felvilágosítása terén, a gyerekek pedig már zsenge koruktól fogva isznak: „*így aztán nincs azon semmi szokatlan, hogy már a kis gyermekek a pálinka fogyasztása miatt, amit sok szülő már reggel gyermekének ad, bután és tompán jönnek az iskolákba*”.⁴ Személye a „hazafias” lapok támadásának kereszttüzébe került, hazaárulással vádolták amiatt, ahogyan Magyarországot a világ előtt láttatta. Azonban a *Svetlo*, a Kék Kereszt nevű alkohol-

³ Ezt a kritikát gyakran felfedezhetjük a szlovák sajtóban, például a *Prúdy* című folyóiratban, vagy a *Ludové noviny*-ben.

⁴ N. N., 1909. 63.

ellenes egyesület szlovák lapja, amelyik a hírt közölte, kigúnyolta ezt a fajta „hazafiságot”, amely az igazság elfedésével csupán romlásba hajtja a népet.⁵

A budapesti megjelenésű kormánypárti *Slovenské noviny* (Szlovák Újság) csupán az állami politikanak az emberiség eme negyedik csapásával – időnként így is nevezték az alkoholizmust – szemben elért silány eredményeit vázolta fel, azt például, hogy a hitel mértékét, amit a vendéglős vendégének nyújthatott, pontosan meghatározták. Ezenkívül állítólag, hasonlóan Európa más országaihoz, a magyar állam területén is több helyen nyilvánosan tartóztattak le részegeket.⁶

Az 1910-es évek elején a Sáros megyei alispán rendeletet adott ki, amelyben megtiltotta a 15 évesnél fiatalabb gyerekeknek a kocsmába járást, és hogy szeszes italt adjanak el nekik.⁷ Aligha lehet tehát feltételezni, hogy az állam már ekkor legalább a minimális korhatárt megállapította volna az alkohol árusítása kapcsán. A helyi kezdeményezések sem jártak jelentős sikerrel. Ezt egy Szilágy megyei eset bizonyítja, amely során a zárva tartásra kötelezték volna a kocsmákat a nagyobb ünnepek alkalmával. A belügyminiszter a megye alapszabályzatát először jóváhagyta, ezt azonban később visszavonta. Ez vélhetően a vendéglősök kérésére történt, „*akik az állammal osztozkodnak az alkohol eladásából származó hasznon*”⁸ – konstatálja szomorúan a *Svetlo*. A szlovák sajtóban olykor lesújtó adatokkal találkozunk, amelyek Magyarországon kocsmainak és iskoláinak számát hasonlítják össze. A *Liptovsko-Oravské noviny* (Liptói-Árvai újság) közlése szerint Magyarországon egy iskolára tizenegy kocsmának esik.⁹ A haladó szellemű szlovák folyóirat, a *Hlas* (Hang) 1899-ben közzé tett adatai szerint Magyarországon egy év alatt 175 millió aranyforint értékben fogyasztottak alkoholt, ugyanekkor az oktatási- és nevelési minisztérium éves költségvetése 12 millió aranyforint.¹⁰ A *Svetlo* 1910-ben arról adott hírt, hogy 1905–1908 között az alkoholból befolyt adók számszerű növekedésével a szeszes italok fogyasztása is nőtt, és mindezeket összefüggésbe hozta ezen évek növekvő számú bűncselekményeivel.¹¹

⁵ A Kék Kereszt egy alkoholelleses nemzetközi egyesület, amely a 19. század hetvenes éveinek végén, Genfben alakult, és Európa szerte elterjedt, főként protestáns vidékeken. Néhány kirendeltségével Magyarországon is jelen volt.

⁶ N. N., 1900a. 1.

⁷ N. N., 1911. 50.

⁸ N. N., 1911. 50.

⁹ N. N., 1903a. 8.

¹⁰ N. N., 1899. 45.

¹¹ N. N., 1910. 45.

A *Liptovsko-Oravské noviny* bemutatott egy példát, amikor még az ivászat elleni felvilágosító kampány során is nacionalista töltetű viták bontakoztak ki. Rózsahegy városnak felrótták, hogy a helyi középiskolákban tartandó előadásokkal „*pánszláv orvosokat, dr. Burjant és dr. Šrobárt*” bízták meg.¹²

A nemzeti elkötelezettségű népművelő, Ambro Pietor azt írta, hogy már Magyarországon is elfogadásra kerültek bizonyos alkoholelles törvények, de kevés van belőlük, sőt ignorálják azokat.¹³

Magyarország biztosan nem tartozott azokhoz az államokhoz, amelyek rendkívüli intézkedéseikkel korlátozták volna az alkoholizmus terjedését, azonban kétségtelen, hogy a magyar államnak voltak az ország alkoholmentesítésére irányuló törekvései. 1879-től a kocsmárosnak büntetés terhe alatt tilos volt részeg embert kiszolgálnia. 1883-ban az állam megállapította a kocsmái hitel mértékét, tehát azt a maximális összeget, amiért a kocsmáros tartozás fejében az egyénnek árusíthatott. Szombat estétől hétfő reggelig minden kocsmának zárva kellett tartania. Szándékként az alkoholos italok árusítására kiadott engedélyek számának korlátozása is felmerült, annak meghatározása által, hogy hány emberre jusson egy kocsmá. Magyarországon egy engedélyt 500 lakos után kellett volna kiadni. Ezt az elvet is nagymértékben megsértették és az engedélyeket minden különösebb szabályozás nélkül kiadták. A *Nové časy (Új idők)* című havilapban hírül adták, hogy Magyarországon 1800 lélekre jut egy iskola és minden 257 emberre egy kocsmá – a szlovák sajtóban több ehhez hasonló adat látott napvilágot.¹⁴

Valójában a magyarországi, alkohol ellen hozott rendelkezések számuk és jelentőségük tekintetében sem elhanyagolhatók, ellenben a megszegésük miatt kirótt szankciók – általában mindössze kisebb bírságok – hosszútávon nem biztosíthatták betartásukat. A sajtó ezért gyakran biztatta a kormányt, hogy határozottabban álljon ki e rendelkezések betartatása mellett, illetve további javaslatok is megfogalmazódtak a meghozandó intézkedésekkel kapcsolatban, például hogy a nyilvánosság előtti részegeskedést szigorúbban büntessék.¹⁵

¹² N. N., 1903b. 5. – Vavro Šrobár és Ján Burjan a 20. század elején öntudatos szlovákok és a csehszlovák kölcsönösség hívei voltak. Minthogy ezt nem titkolták, gyanús személyeknek tartották őket és nyilvános tevékenységüket hatóságilag követték.

¹³ PIETOR, 1899. 31. – Ebben a könyvben a turocszentmártoni politikus, Ambro Pietor közli és kommentálja a magyarországi alkoholelles törvényt, és további megoldási javaslatokat tesz az alkohol problémája ellen.

¹⁴ N. N., 1913a. 62.

¹⁵ A már létező alkoholelles törvények szigorúbb betartatására szólnak fel a *Nové časy*, a *Průdy*, a *Hlas*, a *Ludové noviny*, a *Svetlo* és más folyóiratok alkohollal foglalkozó cikkei.

A 19. század negyvenes éveiben jelentős sikereket értek el a mértékleteséget hirdető egyesületek, a forradalmat követően viszont a többségük megszűnt vagy éppen csak tengődött valamiképpen. A hetvenes években ezeket is bezáratták, mivel hivatalosan nem voltak bejelentve és ezért nehezen voltak ellenőrizhetők. Ezekben az években a mértékletesség vagy józanság jegyében működő egyházi, katolikus egyesületek megszűnésük elkerülése végett a Rózsafüzér Társulatok (*Arcibratstvo sv. Ruženca*) nevű imaközösséghez kapcsolódtak. Azonban ezt a szándékot a kormány felfedte és megtiltotta a katolikus mértékletességi egyesületek és az imaközösségek összekapcsolódását. Noha kizárólag helyi szinten működtek, ezek a katolikus egyesületek egészen a 20. századig fennmaradtak. A velük szemben megfogalmazott gyanúsítgatások és az ellenük irányuló antipátia fokozatosan csökkent. Itt egyébként a lelkészek egyéni kezdeményezéséről szólhatunk leginkább, hiszen azt gyakorlatilag lehetetlen volt ellenőrizni, ha egy plébános egyházközösségében a józanságról beszélt. Az egyesületi tevékenységnek ez a válfaja Trencsén, Árva és Liptó megyékben ért el komoly eredményeket. Ott állítólag kevés olyan falu volt, ahol ne működtek volna a mértékletesség egyesületei. A központi kormányzat annak ellenére, hogy javaslatokat tett az ilyen egyesületek alapítására, a szavakon túl gyakran tétlen maradt. Gondot jelentett Magyarország egyes nem magyarlakta régióiban az egyesületekkel szemben tanúsított általános bizalmatlanság – kivételt ez alól csak a magyarosító szándékú egyesületek képeztek. Egy 1885-ben, közvetlenül Trencsén megye vezetősége által megalapítandó mértékletességet hirdető egyesület kezdeményezésének fogadtatására jellemző a dicsérő, az elgondolást üdvözlő kijelentések mellett egyidejűleg annak hangsúlyozása is, hogy az egyesület semmiféle nemzeti-ségi vagy politikai tevékenységet nem folytathat.¹⁶ Végül is minden nemzetiségi egyesület, még a politikamentesek is, tagjaikat tudatos polgári létre – ez által fokozatosan a politikai és nemzeti, nemzetiségi kérdések iránti érdeklődésre is – nevelték; amelyet a politikai elit nemkívánatosnak tartott.

A 19. századhoz kétségkívül hozzátartoznak az alkohol hatásairól szóló tudományos ismeretek mellett a vele kapcsolatos mítoszok is. Úgy hitték, hogy az alkoholnak melegítő, erősítő, tápláló és gyógyító hatása van. Mélyen begyökerezett babonák voltak ezek: a külföldi és a szlovák irodalomban is sokáig, legalább 50 éven keresztül küzdöttek ellenük. Bizonyára nincs is olyan írás, amelyik – függetlenül attól, hogy milyen szemszögből közelíti meg az

¹⁶ SEDLÁK, 1998. 123.

alkoholizmus kérdését – ne fordult volna kötelező jelleggel az alkoholról vallott négy súlyos tévhit ellen és ne győzködött volna ezek helytelenségéről.

Részletes szakmai leírásokban vagy megfagyott részekek szomorú eseteinek bemutatása során arról olvashatunk, hogy a melegérzet még nem jelent feltétlenül tényleges felmelegedést, mindössze az erek tágulnak és ezért a test felszínéhez több vér jut el, de így a vér lehűl és ezáltal az egész test is. Számtalan olyan példa volt, ami kiforgatta a mértéktelen italfogyasztásról szóló hazug mítoszt.

Az erősítő hatásra a szlovák irodalom plasztikus hasonlatot hozott föl, amelyből egy idő után közkedvelt klisé rajzolódott ki: eszerint az alkohol ugyanúgy erősíti az embert, ahogyan az ostor az állatot, bár rövid ideig gyorsabban dolgozik, gyorsan el is fárad – az alkoholt fogyasztó ember munkájának eredménye végül sokkal csekélyebb lesz. Buzgón küzdöttek a gyermekek alkohollal való „erősítésének” gondolata ellen is.

Az alkohol feltételezett tápláló hatását is sikerült cáfolni. Azt a kevés hőt leszámítva, ami az emberi szervezetben az etil-alkohol hatására felszabadul, tápértéke egyenlő a nullával. Gyakran emlegetik, elsősorban azokon a vidékeken, ahol elterjedt a sörfogyasztás, hogy a sör „folyékony kenyér”. A tudósok nem tétlenkedtek és joule-ban kiszámolták a sör tápértékét; a kutatás nagyon silány eredményt produkált. Egy német tudós, Justus Liebig, a „sör-ivó nemzet” tagjaként azt állította, hogy két liter sör ugyanúgy táplál, mint egy késhegynyi liszt.¹⁷

Talán az alkohol gyógyító hatásába vetett hit tartotta magát a legtovább. A 19. században gyakorlatilag mindenre előírták. Ajánlották láz, influenza, tüdőgyulladás, tífusz, kolera, cukorbetegség ellen, kutyaharapást és kígyómarást követően, az összes lehetséges daganatos megbetegedés ellen, sőt még a gyorsan növekvő gyerekek részére is, növekedésük megfékezése végett.¹⁸ Esetenként még a 20. század elején is felírták a gyógykezelés részeként, viszont a húszas évekre ez a szemlélet jelentősen visszaszorult; a második világháborút követően pedig végképp eltűnt a receptekről. Ez a gyakorlat egészében véve valószínűleg összefüggött a gyógyszerhiánnyal és spontán megszűnt a tömegesen gyártott modern gyógyszerek megjelenésekor. További indoklásul az alkohollal történő gyógyítás elhagyására a kezelés elviselhetetlen költségei szolgáltak – a kórházak ugyanis rengeteg alkoholt fogyasztottak. Mindehhez társult a modern tudomány, ami egyszerűen, kísérleti úton bizonyíthatta,

¹⁷ N. N., 1900b. 506.

¹⁸ EDWARDS, 2004. 156.

hogy az etil-alkohol valójában mérgező anyag. Állítólag már egy kanál szesz elégséges lenne egy újszülött megölésére, ennek tudatában a szeszt nem védelmezték tovább orvossággént.¹⁹

Hasonlóképpen más nemzetek mozgalmához, a szlovák szintén differenciálódott aszerint, hogy tagjai csak a túlzott italfogyasztás ellen voltak, vagy pedig a teljes absztinenciát támogatták. A már említett alkoholelles kongresszusokon is ez a két szembenálló tábor alakult ki. A szlovák régió két folyóirata, a *Hlas* (*Hang*) és a *Prúdy* (*Áramlatok*) részt vett az ivászat elleni harcban. Mindkét havilap az absztinensek táborát támogatta. A *Hlasnak* már az alcíme is, *Mesačník pre literatúru, politiku a otážku sociálnu* (*Az irodalom, a politika és szociális kérdés havilapja*), kifejezi a folyóirat tartalmát és irányultságát. A szociális kérdést – aminek részét képezte az alkoholizmus problémája is – a legfontosabbak egyikének tartotta és a kezdetektől ígérte, hogy gyakran foglalkozik majd vele. A *Prúdy* közbenjárásával 1912 őszén megalakult a Szlovák Absztinens Egyesület (*Slovenský abstinentný spolok*). Kevés tagja volt (összesen 153 ember lépett be), ellenben közöttük volt az akkori szlovák közélet néhány jelentős személyisége. „*A hangya a legjobb tanító*” jelszó alatt csatlakozásra és a nép számára követendő példa mutatására szólította fel az értelmiséget.

Az alkohol amellett, hogy közvetlen módon árt az emberi testnek, valójában a nemzet egészének is kárára van, mert megfosztja a szabadságától, egészségétől, élelmiszerek tömegétől – amiket a lakosság táplálására okosabban is hasznosítani lehetne – és végezetül rengeteg pénztől. Ezekről szolt Fedor Houdek²⁰ *Hlas*-ban megjelent cikke, aki egyformán „*nemzetellenes szokásnak*” tartotta úgy az ivászatot, mint az ékszerek viselését. Felesleges luxusként értékelte ezeket a javakat, amelyek a szlovák nemzetnek sem az anyagi, sem a lelki gyarapodását nem segítik elő. Jellemző módon hlaszista filozófiát képvisel, amely szerint minden haszontalanságtól, ami nem válik javára a léleknek és az anyagi gyarapodást sem szolgálja, meg kell válni. Az ivásra, dohányzásra és a fényűzésre kiadott költségeket „*az ostobaság adójának*” tartotta.²¹ Más helyen az élelmiszeregyesületek²² jelentőségéről írt, amelyek

¹⁹ A gyógyító alkohol történetéhez lásd még EDWARDS, 2004. 209.

²⁰ Fedor Houdek (1877–1953) vállalkozó, közgazdász, politikus és publicista, a hlasizmus képviselője. (A szerk.)

²¹ HOUDEK, 1900. 318.

²² Az élelmiszeregyesületek (*potravné spolky*) földművesek és szlovák kereskedők kis vidéki szövetkezetei voltak. Az élelmiszer-kistermelők termékeiket ésszerű áron adták el a szlovák kereskedőknek, és így nem voltak rászorulva, hogy árucikkeiket nem szlovák (főleg zsidó) kereskedőknek adják el, alacsonyabb áron.

szerinte – a szlovák kistermelők részvételével – konkurenciát jelenthetnének a külföldi és különösen a zsidó kereskedőknek. Ezek a szlovák szövetkezetek szeszes italokat is értékesítettek volna, de nehezen szerezték meg az engedélyeket. Az állam általában támogatta a szövetkezeteket, kivéve, ha azok szlovákok voltak. Houdek iróniával írja, hogy nem az alkoholizmus korlátozása végett kellett lenkednek velük, hiszen a zsidó kocsmáros mindig engedélyhez jut, ha kérelmezi. Mindenesetre érdekes, hogy szerinté még a pálinka sem „nemzetellenes”, ha szlovák, még hozzá keresztény kocsmárostól veszik. Houdek önmagával kerül ellentmondásba azáltal, hogy a szlovák élelmiszer-egyesületek részére kiadandó engedélyekért harcolt. Bár tény, hogy az italok „tiszták és valódiak” lesznek zsidó helyett szlovák eredetük miatt, illetve amiért szlovák élelmiszer-egyesületek forgalmazzák majd, mégis, a szeszes italok hatásának ismeretében ér-e mindez bármit is? Végül azon töpreng, hogy ha az élelmiszer-egyesületek az említett engedélyeket nem is kapják meg, attól még nyithatnak teázókat. Ott kezdetben idegen tájak teáit szolgálnák fel a vendégek odacsábítása végett, később már hazai gyógyteákat, például hársfavirágból. Houdek arra figyelmeztet, hogy a pálinkára túlzott figyelem irányul, a sör és a bor viszont feledésbe merül. Szerinte mindennemű alkoholos italt gyökerestül kell kiirtani.²³

Az ún. „mértékletesek” táborát a Prúdy folyóirat rendkívül élesen támadta. A következőket írta: „az absztinencia ígéretét megtartani »mértéktartással« nem önmegtartóztatás kérdése, hanem indifferencia dolga”.²⁴ Az egyik szerző a mértéktartás fogalmát elemezte. Mértéktartó az az ember, aki „mindig készséges, mindig határozott, mindig bőkezű, [...] szóval a mérték és a béke embere”.²⁵ Mi köze van egyáltalán a „mértéktartó” korhelynek a valós mértékletességhez? Hogy jön ahhoz a magát haladó szelleműnek valló ember, hogy egyáltalán poharat emeljen?

A mértéktartók a következőket írták az absztinensekről a *Slovenské noviny* hasábjain: „egyoldalúan gondolkodnak és elméleti síkon mozognak”. „A szeszes italok ivásától való teljesmértékű tartózkodás az emberi természettel áll szemben”, és bizony azok az emberek, akik mértékkel, de isznak, inkább képesek másokon segíteni, mint a „magukra maradt kirekesztők”.²⁶

²³ HOUDEK, 1900. 317–318.

²⁴ N. N., 1913b. 37.

²⁵ N. N., 1912. 88.

²⁶ N. N., 1901. 1.

A működő vasárnapi keresztény iskolák és a mértékletesség egyesületei az ivászat ellen hozott intézkedéseket gyakran olyan formában fogantatosították, hogy azok elfogadhatók legyenek és mindössze arra kötelezték tagjaikat, hogy mértéktartók legyenek a pálinkaivásban. Például alkalmanként 1 deciliter pálinkával vagy fél liter borral meg kellett volna elégedniük, erről tanúskodik az egyik egyesület szabályzata, amit már a *Hlas* első számában megjelentettek.²⁷

Az absztinensek úgy vélték, hogy az ő szemléletük az előremutató, amelyet egyszer majd a történelem is igazol. Szerintük a mértékletességet hirdető hazugsága nyilvánvaló, mivel az absztinenciával szemben a valóságban „gyárosok, kereskedők és kocsmárosok” lépnek föl. Az önmegtartóztató, takarékos természetű és gazdasági érzékkel rendelkező prúdisták²⁸ úgy vélték, hogy az alkoholt „a kifejezetten kocsmalelkületű, nemes emberi gondolatok megszületése végett áldozatokat hozni nem hajlandó, kelleetlen” emberek védelmezik.²⁹ Ebből a véleményből egyaránt kitűnik a hlasizmus szellemi öröksége és Masaryk filozófiája is, ezek szerint az absztinencia feltételét képezi a lélek és a test szabadságának. A „kocsmái lelkület” a gyengeséget, könnyelműséget, az egészség és az anyagi javak elfecsérlését, nem különben a lelki sötétséget reprezentálja.

A modern kor célja energikus, harmóniában élő embert nevelni, akinek erős az akarata és az önbizalma, képes önállóan döntést hozni, gondolkodni és dolgozni. A modern demokratikus államnak pontosan ilyen emberekre lenne szüksége. Azonban az alkohol ösztönzi az önállótlanyságot, a reakciót, gyengíti az akaratot, a munkának és a társadalmi egyenlőségnek fő ellensége, kéz a kézben halad a kizsákmányolással és a szolgálattal. Az alkoholt fogyasztó ember hajlamos arra, hogy misztériumokban keressen magának menedéket, hogy hamis világokhoz forduljon, extázisra vágyik, vakmerően kockáztat, ami viszont ellentmond a türelmes és következetes munkának. Csodára vágyik, mivel nem képes bízni saját képességeiben – ezért az alkoholt, bármilyen mennyiségről is legyen szó, etikai szempontból el kell utasítani. Ez a következtetés T. G. Masaryknak az alkoholizmusról vallott nézetéből ered, miszerint ez a társadalom összes negatív jelenségének egyik okozója, a helyzet pedig olyannyira súlyos, hogy a felelősségteljes embernek, azért hogy

²⁷ N. N., 1898. 30–32.

²⁸ A Budapesten megjelenő folyóirat a századforduló modern eszméit és a cseh-szlovák egymásra találás gondolatát terjesztette olvasói, elsősorban a fiatal szlovák értelmiségiek, egyetemisták között. (A szerk.)

²⁹ N. N., 1912. 90.

a társadalom teljes értékű polgárává válhasson, teljesen fel kell hagynia az alkoholfogyasztással.³⁰

Gustáv Kabrhel prágai professzor *Absztinentizmus* című könyvében a következőket írja: „az absztinensek a magasztosabb elveket vallók, a kikristályosodott akaratú rendelkezők, azok, kiket az a szándék vezet, hogy a természet által kölcsönzött kvalitásokat minél helyesebben, teljesebben kiteljesítsék, felnőve az alkoholtól való lemondásra”.³¹ Ebben a szellemben szól a szlovák absztinensekről a Prúdy egyik rovata is. A szlovák absztinensek mozgalmát elsősorban a hasonló cseh mozgalom inspirálta, ahol a meggyőződéses absztinens, T. G. Masaryk nagy tekintélynek örvendett, ennél fogva a szlovák absztinensek jobbára a csehszlovák kölcsönösség elvét is hirdették.

A Szlovák Absztinensek Szövetsége (*Slovenský abstinentný zväz*) volt az egyedüli kísérlet a szlovák régióban az absztinencia gondolatának intézményes megvalósítására. A Szövetség nem népi jellegű mértékletességet támogató egyesület, mint amilyeneket a papok és lelkészek alapítottak a szlovák falvakban. Arra sem törekedett, hogy tömegintézménnyé váljon, mert nem bízott annak sikerében, hogy eszméivel a lakosság tanulatlan részét fel tudná lelkesíteni. A mértékletesség pellengérre állítása a prúdisták által meggyőzően hangzik és őszintének tűnik, valamint a súlyos helyzet megértésének komoly szándékáról tanúskodik, mégis, úgy tűnik, a történelem a mértékletesség híveit igazolta. Ezt az eredménytelen amerikai alkoholtilalom mellett sok más kisebb nagyságrendű kezdeményezés is alátámasztja. Szlovákiában szintén, rögtön a Csehszlovák Köztársaság megalakulása után Vavro Šrobár, Szlovákia igazgatásával megbízott miniszter, rendelet útján korlátozta az alkoholfogyasztást. A rendelkezést a korabeli források „prohibíciós” jelzővel illették. Szeszes italokat kizárólag zárt palackokban lehetett vásárolni, korlátlanul csak bort mérhettek ki és sört csapolhattak.³²

A hasziszta és a prúdista többsége számára minden bizonnyal ismert volt Masaryk két, az alkoholizmusról szóló írása, valamint a szlovakofil, cseh származású Karol Kálal *Účinky lihových nápojů* (A szeszes italok hatásáról) című munkája. Dušan Makovický, Tolsztoj szlovák követője, szlovákra fordította, majd kiadatta Tolsztoj *Miért kábítják magukat az emberek* című művét. Vavro Šrobár 1909-ben népegészségügygel foglalkozó írást jelentetett meg *Ludová zdravotvedá* (Népegészségügy) címen, amibe belefoglalta az alkoholizmus

³⁰ Masaryk nézetei részletesebben: MASARYK, 1912. 29.

³¹ KABRHEL, 1906. 3.

³² N. N., 1919. 2.

problémáját is. Nem könnyű megítélni, hogy ezek a művek milyen mértékben formálták a közvéleményt, valószínűleg nem nagyon.

A nép körében feltételezhetően hatásosabbak voltak a fent említetteknél a népi kalendáriumokban fellelhető tragikus történetek vagy az úgynevezett *Sötét képek* a *Svetlo* című folyóiratban. A szívfacsaró, megindító elbeszélések többsége az életből vett valós történeteken alapult. Tönkrement életokról, ittas állapotban bekövetkezett balesetokról, eltékozolt birtokokról, gyilkosságokról és más egyéb tragédiákról szóltak. Időnként még idézni sem könnyű ezekből a „sötét képekből” – a *Svetloból* vett egyik példa is ezt bizonyítja. Az elbeszélés szerint egy korhely nőszemély az asztalnál ülve bennégett a saját házában – így is találtak rá. A helyi orvos két nap múlva engedélyezte a temetését: hadd lássák az emberek és tudatosodjon bennük, hova vezethet az alkoholizmus.³³

Az ivászatellenes irodalom – tudományos publikációk és szépirodalmi alkotások – az erősödő magyarosító törekvésekkel egyidejűleg általában véve megélénkült. A szlovák értelmiség egyre nyugtalanabbá vált és felerősödtek félelmei a szlovák nemzet jövője miatt, mégpedig egyenes arányban a magyarországi nemzetiségek védelméről szóló törvények ignorálásának fokozódásával és az ezzel összefüggő, a szlovák politikai életben tapasztalható letargiával. Ennek tudatában az alkoholelles irodalom megpróbált minél inkább a nép és az értelmiség lelkiismeretére hatni. Ezt abból a célból tette, hogy az alkoholizmus igen kedvezőtlen jelenségére figyelmeztessen, amely még a magyarosításnak is a táptalaja, hiszen a szesz butítja a szlovákokat, megfosztja őket vagyonuktól, egészségüktől, józan eszüktől és egészséges utódok hiányában a jövőjüktől is.

A szlovákság a 19. század második felétől egészen a 20. század közepéig nem szenvedett hiányt nagy mennyiségű, népművelő céllal készült alkoholelles cikkekben, elbeszélésekben, versekben vagy prédikációkban. Annak ellenére, hogy a szlovák alkoholelles szépirodalom nagyban emlékeztetett a külföldire, a szlovák régióban mégsem születtek komolyabb irodalmi értéket képviselő munkák. Kivételt talán Jozef Gregor Tajovský írói tevékenysége jelent. A szlovák alkoholelles szépirodalom leggyakoribb műfaja a rövid, néha valós eseményeket feldolgozó prózai elbeszélés, a verses elbeszélés és a mese. Az alkohol elleni szlovák nyelvű művek főként minőségükben tértek el egymástól, a kínálat a hiteltelenül naiv, illetve a mélyen megkapó vagy

³³ N. N., 1900c. 39.

túlzó módon moralizáló történetek és a már említett Tajovský által írt értékes elbeszélések között mozgott.

Amint már szó esett róla, az alkoholizmus felszámolása állami érdek volt. Magyarországhoz való viszonyukban a jeles szlovák személyiségek is tudatosították, hogy a nemzeti mozgalom sikere és a szlovákok helyzete Magyarországon attól is függ majd, hogy milyen eredménnyel képesek megoldani ezt a problémát. Azt vallották, hogy egy kis nemzet nem engedheti meg magának azt, hogy fizikai és szellemi tartalékait alkohollal pusztítsa. A szlovák régió alkoholmentesítését a nemzet megújódásának részeként értelmezték, s a szabadság és haladás melletti bátor kiállásként az európai nemzetek oldalán. Ivászat tekintetében ugyanis a szlovák régiónak Magyarország kerekein belül nagyon rossz híre volt.

Vavro Šrobár a következőket jegyezte le: *„A jövőben két táborra oszlik majd az emberiség: alkoholistákra és absztinensekre, tehát szerencsés és művelt emberekre, és olyanokra, akik elitták a szerencséjüket.”*³⁴ Bizonyos, hogy az alkoholizmus nem volt sem az egyetlen, sem a legsúlyosabb gondja a szlovák régiónak. Nem lehet viszont biztosan megválaszolni azt a kérdést, hogy a társadalmi-szociális nyomor ennek volt a következménye, avagy inkább előidézte az alkoholizmust. A probléma semmi esetre sem volt érdektelen és az ellene folytatott harc elhanyagolható, még akkor sem, ha voltak is olyanok, akik *„egy nap alatt említették az eszperantóval, meg az állatkínzások elleni mozgalommal”*.³⁵

Fordította: Zilizi Zoltán

³⁴ N. N., 1914. 174.

³⁵ HÁLEK, 1913. 406.

Svet v 19. storočí znepokojili prudko sa rozmáhajúce liehoviny a s tým dosiať nevídané opilstvo. Bieda, ktorú spôsobovalo, musela byť naozaj šokujúca, lebo alkohol si postupom času získal povest' najväčšieho nepriateľa a začal byť porovnávaný s hrozbami ako mor, vojna a hlad. Neraz sa v dobových prameňoch dočítame, že mu padlo za obeť viac ľudí ako vyššie spomenutým metlám ľudstva.

Nadmerná konzumácia alkoholu spôsobovala mnoho fyzických chorôb. Ochromila pracovnú výkonnosť proletariátu, o majetok pripravovala roľníka, ale predovšetkým škodila rodine. Tak ako bol lieh spočiatku odporúčaný ako liek takmer na všetko, dostal sa do nemilosti po zistení, že ide o jed. Keď začali národy súperiť medzi sebou v hospodárskom a kultúrnom pokroku, snažili sa pracovníci protialkoholického hnutia ešte intenzívnejšie volať po odstránení alkoholizmu – tejto nemilosrdne ničiacej sile. Ved' v zápase o prežitie mohli vraj vydržať len národy duševne aj fyzicky silné. Teória o degenerácii zapríčinennej konzumáciou alkoholu priniesla nové hnutie – abstinenzizmus. Jeho príslušníci začali bojovať o abstinenciu celého národa a preto propagovali prohibíciu.

Na Slovensku sa úplná abstinencia šírila predovšetkým prostredníctvom mladej liberálnej generácie okolo časopisov *Hlas* a *Prúdy* orientovanej česko-slovensky. Slovenské abstinентné hnutie sa kontaktovalo na české krajiny, kde mala abstinencia už širšiu základňu. Nielen na Slovensku bol boj proti alkoholizmu považovaný za nevyhnutnú súčasť národného obrodenia.

Zápas s alkoholizmom na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia je zaujímavý i tým, že mnohí jeho aktéri, ako napríklad V. Šrobár, J.G.Tajovský, P.Blaho, I. Hálek, sú dobre známi i z iných osvetových a politických aktivít. Popri ostatných činnostiach je ich protialkoholická činnosť oveľa menej známa.

Uhorsko reagovalo na prudké rozšírenie sa alkoholizmu v 19. storočí podobne ako iné krajiny. Limitovaním počtu licencií, obmedzovaním prístupnosti alkoholu a pod. Opatrenia uhorskej vlády však neboli dostatočne razantné predovšetkým pre malé sankcie. Taktiež mala vláda nerozhodný postoj k spolkom miernosti v nemaďarských častiach Uhorska. Tie boli neoprávnene podozrievané z protištátnej činnosti.

Uhorskom a v rámci toho Slovenskom pohlí všetky vlny a novinky svetovej protialkoholicej propagandy a spôsobili v dobe pred i po roku 1918 zákonné opatrenia pokúšajúce sa zamedziť šíreniu alkoholizmu.

Felhasznált irodalom és rövidítések

EDWARDS

2004 EDWARDS, Griffith: *Záhadná molekula*. Praha, NLN, 2004.

HÁLEK

1913 HÁLEK, Ivan: K výročiu sdruzenia slovenských abstinéntov. In.: *Prúdy*, 4. (1913) č. 10. 406.

HOUDEK

1900 HOUDEK, Fedor: Význam potravných spolkov. In: *Hlas*, 2. (1900) č. 9. 318.

KABRHEL

1906 KABRHEL, Gustav: *Abstinentizmus*. Praha, 1906.

MASARYK

1912 MASARYK, Tomáš Garrigue: *O ethice a alkoholismu*. Praha, 1912.

N. N.

1898. N. N.: Cím nélkül. In: *Hlas*, 1. (1898) č. 1. 30–32.

N. N.

1899 N. N.: Cím nélkül. In: *Hlas*, 2. (1899) č. 1. 45.

N. N.

1900a N. N.: Proti alkoholizmu. In: *Slovenské noviny*, 15. (1900. január 18.) č. 7. 1.

N. N.

1900b N. N.: Pálencený mor. In: *Ľudové noviny*, 4. (1900) č. 46. 506.

N. N.

1900c N. N.: Cím nélkül. In: *Svetlo*, 1. (1900) č. 5. 39.

N. N.

1901 N. N.: Boj proti liehovinám. In: *Slovenské noviny*, 16. (1901. július 12.) č. 156. 1.

N. N.

1903a N. N.: Cím nélkül. In: *Liptovsko-Oravské noviny*. 2. (1903. december 22.) č. 6. 8.

N. N.

1903b N. N.: Cím nélkül. In: *Liptovsko-Oravské noviny*. 1. (1903. június 24.) č. 12. 5.

- N. N.**
1909 N. N.: Obrancovia vlasti. In: *Svetlo*, 10. (1909) č. 8. 63.
- N. N.**
1910 N. N.: Cím nélkül. In: *Svetlo*, 11. (1910) č. 6. 45.
- N. N.**
1911 N. N.: Vrchnosť proti opilstvu. In: *Svetlo*, 12. (1911) č. 1. 50.
- N. N.**
1912 N. N.: Alkoholizmus či abstinencia. In: *Prúdy*, 4. (1912) č. 2. 88.
- N. N.**
1913a N. N.: Prečo nám vrchnosti nepomôžu v práci protialkoholovej? In: *Nové časy*, 1. (1913.) č. 4. 62.
- N. N.**
1913b N. N.: Protialkoholový večierok v Turč. sv. Martine. In: *Prúdy*, 5. (1913) č. 1. 37.
- N. N.**
1914 N. N.: Čo chcú abstinenti. In: *Nové časy*, 2. (1914) č. 11–12. 174.
- N. N.**
1919 N. N.: Cím nélkül. In: *Úradné noviny*, 1. (1919) č. 1. 2.
- PIETOR**
1899 PIETOR, Ambro: *Na ochranu slovenského ľudu*. Turč. Sv. Martin, 1899.
- SEDLÁK**
1998 SEDLÁK, Peter.: *Hnutie spolkov striedlivosti na Slovensku v rokoch 1844–1874*. Prešov, Michal Vaško, 1998.
- SOURINA**
1999 SOURINA, Jean-Charles.: *Dějiny pijáctví*. Praha, Garamond, 1999.